

Tydsklants økonomiske Udvikling i det 10de til 12te Aarhundrede.

Dr. K. Th. v. Inama-Sternegg: Deutsche Wirthschafts-
geschichte des 10. bis 12. Jahrhunderts. Lpzg. 1891. (518 S.)

Ovennævnte Bog, der er Resultatet af mange Aars omfattende og grundige Studium, fremtræder tillige som anden Del af et stort og omfattende Værk, hvis første Del alt er udkommet for 12 Aar siden og omhandlede Tysklants Udvikling i Tiden indtil Karolingerperiodens Slutning. Den begynder derfor med Skildringen af Tilstanden paa dette Tidspunkt, der var højst forskellig i Rigets enkelte Dele. I Rhinegnene, fra Flodens Munding og op til Højfjældene, havde allerede en forholdsvis talrig Befolkning sat sig fast og med den en ikke ubetydelig materiel og aandelig Kultur. Ogsaa de tilgrænsende Distrikter af Lothringen, Østfranken og Alemannien kunne ved Paavisning af talrige Byer og Landsbyer med et virksomt økonomisk Liv karakteriseres som godt befolkede. Ligeledes kan idetmindste den Vest for Weser liggende Del af Sachsen, samt Donau-gebetet i Bajern og, saa vidt Bjærgnaturen tillod det, den sydlige Del af det karantaniske Hertugdømme, Alpernes sydlige Skraaning, i det Væsentlige antages at have

Tydsklants økonomiske Udvikling i det 10de til 12te Aarhundrede.

Dr. K. Th. v. Inama-Sternegg: Deutsche Wirthschafts-
geschichte des 10. bis 12. Jahrhunderts. Lpzg. 1891. (518 S.)

Ovennævnte Bog, der er Resultatet af mange Aars omfattende og grundige Studium, fremtræder tillige som anden Del af et stort og omfattende Værk, hvis første Del alt er udkommet for 12 Aar siden og omhandlede Tysklants Udvikling i Tiden indtil Karolingerperiodens Slutning. Den begynder derfor med Skildringen af Tilstanden paa dette Tidspunkt, der var højst forskellig i Rigets enkelte Dele. I Rhinegnene, fra Flodens Munding og op til Højfjældene, havde allerede en forholdsvis talrig Befolkning sat sig fast og med den en ikke ubetydelig materiel og aandelig Kultur. Ogsaa de tilgrænsende Distrikter af Lothringen, Østfranken og Alemannien kunne ved Paavisning af talrige Byer og Landsbyer med et virksomt økonomisk Liv karakteriseres som godt befolkede. Ligeledes kan idetmindste den Vest for Weser liggende Del af Sachsen, samt Donaugebetet i Bajern og, saa vidt Bjærgnaturen tillod det, den sydlige Del af det karantaniske Hertugdømme, Alpernes sydlige Skraaning, i det Væsentlige antages at have

været kultiveret. Men disse Landskaber omfattede dog store ubebyggede og ubeboede Strækninger. Vogeserne og Ardennerne, Hundsrück, Hochwald og Idarwald, Odenwald, Spessart, Frankenwald, Thüringerwald, Harzen og mangan anden Skovstrækning afbrød paa mange Punkter og paa længere Strækninger Bebyggelsens Sammenhæng. Og alt det Land, der laa Øst for disse Distrikter, den bajerske Østmark og den karantaniske Mark (Kärnthen), Landene Øst for Saale og Elben samt Østersølandene, for saa vidt de allerede stode under de tyske Kejseres Regimente, var ikke blot ved Begyndelsen af det 10de Aarh. svagt befolkede, men blev endog mere og mere øde paa Grund af Ungarernes uafsladelige Indfald og Krigene med Slaverne.

Det var da særlig disse vidt strakte Lande, som i det 10de—12te Aarhundrede bleve Genstand for en forøget Kolonisation og en stærkt tiltagende Bebyggelse. Umiddelbart efter Slaget ved Lech (955) optog de tyske Konger med stor Energi denne Opgave, som fornemmelig gennemførtes ved udtrakte Forleninger og Dotationer til Bispedømmer og Kløstre, og her fuldbyrdedes da i Løbet af nogle Aarhundreder en Kolonisation i Former, som bleve typiske for hele Middelalderens Kolonisationer overhovedet og som i sig selv frembyde en betydelig Interesse, fordi de i saa høj Grad bleve bestemmende for hele den følgende Tids økonomiske og sociale Ordning. De udgøre derfor en væsentlig Genstand for de i det foreliggende Bind indeholdte Undersøgelser og Studier, som dog ikke udelukkende begrænse sig hertil.

Efter i Bogens første Afsnit at have gjort nærmere Rede for de forskellige Arter af Kolonisation, berører

Forf. i Afsnittets Slutning ganske kort Spørgsmaalet om Folkemængdens Tilvæxt i disse Aarhundreder. Han fremhæver, at der til det uafbrudte og omfattende Kolonisationsarbejde behøvedes »et temmelig betydeligt overflødig Menneskemateriale«, naar ikke Resultatet deraf skulde blive en Affolkning af de tidligere bebyggede Egne. Om dette sidste er der dog i det 10de og 11te Aarhundrede ikke Tale; tværtimod vise endnu i det 12te Aarhundrede de frankiske og nedersachsiske Distrikter sig saa mættede med Befolkning, at der ved Siden af de store Kolonisationer imod Øst gik en Opblomstring af Byerne, hvor netop da et nyt, ejendommeligt Liv var ifærd med at danne sig. Ganske vist savnes desværre sikre Holdepunkter for en egentlig Beregning af Folkemængden ved Periodens Begyndelse og Slutning; men fra enkelte større Omraader — saaledes særlig fra Mosellandet — foreligger dog en fra gamle Dokumenter hentet topografisk Statistik, som viser, at Bebyggelsen ikke blot i det 9de, men i det 10de—11te Aarhundrede er voxet overordentlig, idet der omtrent Aar 1200 nævnes næsten 4 Gange saa mange »Ortschaften« som ved Aar 900, medens derhos Antallet af disses Navne i hele Perioden tiltager jævnt*).

I Bogens andet Afsnit omhandles udførlig »Stændernes og den sociale Organisations Omdannelse«. I Karolingertiden havde Tyskernes gamle Socialordning, der bestod i en Række Samfund af lige berettigede og selskabeligt saa vel som økonomisk lige betydende frie

---

*) For Aar 900 nævnes 250 »Ortschaften«, for Aar 1000 derimod 350, og derefter stiger Antallet for hver 50 Aar til henholdsvis 470—590—810—990.

Mænd, vejet Pladsen for en ny Ordning. Tidligere frembragte den temmelig ligelig fordelte Grundbesiddelse med simple Driftsformer og fælles Brug af de store Almindinger en stor Ensartethed i Livsformerne og forholdsvis ligelig Andel i den nationale Husholdning og dens Udbytte, og under disse Forhold maatte Personligheden langt mere end Besiddelse og Indkomst bestemme den Enkeltes Indflydelse og Betydning. Nu lagdes derimod Tyngdepunktet i den store Grundbesiddelse, som blev Midtpunktet for alle de Befolkingskredse, der saavel retlig som økonomisk vare afhængige af den. Opad til organiserede den store Grundbesiddelse, hvad enten den var i Hænderne paa Adelige eller Gejstlige, sig til en Magt, der kappedes med Kongernes, og nedad til trykkede de stedse stærkere ikke blot paa de den direkte undergivne Grundbesiddere, men ogsaa paa de tidligere frie Grundejere. Disses Betydning og Indflydelse svandt mere og mere, ikke blot fordi Andre voxede dem op over Hovedet, men ogsaa fordi deres tidligere Sammenhold og Organisation var bristet. Men medens saaledes Karolingtiden havde trykket den tidligere saa betydningsfulde frie Bondestand ned og berøvet den dens Betydning, og denne Udvikling fremdeles fortsattes i de følgende Aarhundreder, hvor yderligere Momenter i nedadgaaende Retning kom til de alt forud virkende, saaledes Bestræbelserne for at skabe en ordnet og sikret Retstilstand, der lagde en betydelig Magt i de retshaandhavende Myndigheders Haand, hvilke netop overvejende toges af de store Grundbesidderes Klasse, — saa betegne disse Aarhundreder paa den anden Side en betydelig Udvikling og Fremgang for de tidligere ufrie

Klasser, som ved at træde i de store Grundbesidderes Tjeneste, modtage Forpagtninger og Forleninger af dem og paa forskellig Maade knytte sig til dem, opnaaede en tidligere ukendt social Betydning. Den udførlige og grundige Paavisning af de Momenter, som i saa Henseende gjorde sig gældende, og af den forskellige retlige Stilling, som hver enkelt Klasse af Grundbesiddere saa vel som af de ikke grundbesiddende Arbejdere indtog, udfylder største Delen af dette Afsnit.

Et særligt Afsnit, det tredje, er derimod helliget Fremstillingen af den økonomiske Stilling og Virksomhed, som tilfaldt hver enkelt Klasse af Grundbesiddere, støttet til en stor Mængde Detailler, uddragne af gamle Dokumenter og lignende Kilder. De her omhandlede Aarhundreder tilendebragte og gennemførte den Udvikling, som alt var begyndt i Karolingertiden, og som i det Væsentlige gik ud paa istedenfor den tidligere ensartede, selvstændige Produktion paa de ensartede og lige store Ejendomme at samle og forbinde disse til større Helheder, arbejdende sammen til et fælles Maal og efter en fælles Plan, som muliggjorde en større Leddeling af Virksomheden og dermed en rigere og fyldigere Produktion, der atter i sin Tid virkede tilbage paa Besiddelsesforholdene. Sparsomst ere Meddelelserne om Udviklingen af Kongernes Grundbesiddelser. Det karolingiske Kongegods var efterhaanden blevet betydelig forringet og spredt paa forskellige Hænder; men hvad der saaledes var gaaet tabt, erstattedes i disse Aarhundreder rigeligt, dels ved de betydelige Familjegodser, som Kongerne af det sachsiske og det saliske Hus underlagde Kronen, dels ved Tilbagefordring af tidligere Krongodser, dels ved Inddragning af arveløst

Gods, Konfiskation af utro og oprørske Lensherrers Besiddelser, Inddragning af kirkeligt Gods m. v., samt ikke mindst ved Hævdelse af Kronens Ret til øde og herreløst Land, hvorunder adskillige af de uhyre Skovstrækninger henførtes. Paa den anden Side benyttedes Adskilligt heraf til nye Forleninger og Dotationer, særlig af Kejserne Otto I og II; det fremhæves saaledes, at medens der fra Konrad I.s og Henrik I.s Tid kun foreligger i Alt 36 Gave- og Forleningsbreve, hvorved 17 større og 30 mindre Godser bortgaves, foreligger der fra Otto I ikke mindre end 238, fra Otto II derhos 107 saadanne Dokumenter, hvorved 103 store og 825 mindre Godser bortskænkedes. Uagtet det langt overvejende Tal af disse Gavebreve vare for Kirken, — hvad der dog maaske for en Del hidrører fra, at denne omhyggeligere har bevaret slige Dokumenter —, er det notorisk, at ogsaa den verdslige store Grundbesiddelse voxede stærkt baade i Antal og i Udstrækning. I de erobrede og nybebyggede Landomraader erholdt en stor Del af de Familjer, der alt vare blevne store og mægtige i de gamle Stammelande, nye og udstrakte Besiddelser, hvorved Tyngdepunktet ofte blev forlagt fra hine til Rigets nye »Marker«, hvor de mægtige Markgrever fik deres Residens. Hvor talrige og vidtstrakte Besiddelser der kunde samles paa enkelte Slægters Haand, fremgaar tilstrækkeligt af en Række Exempler; det anføres saaledes bl. a., at der berettes om Grever, som forenede 10—15 Grevskaber paa én Haand, at Greverne af Luxemburg Aar 1140 vare i Besiddelse af mere end 35 Borge, at Grev Falkenstein i Bayern i 1180 raadede over 39 Herregaarde, henimod 450 afgiftspligtige og hørige Landsbyer (Orten) og henimod 100 enkelte

Gaarde, samt at Pfalzgreve Friedrich i sit Testamente disponerede over 90 forskellige Godser, hvoraf de 64 tilfaldt Bispedømmer og Klostre.

Efter en Række Angivelser af, hvad der saaledes er bleven tildelt dels verdslige Fyrster, dels Kirken, fremhæver Forf. som Hovedresultat, at de tre store Magter i Riget, Kongen, de verdslige og de gejstlige Grundherrer, utvivlsomt i denne Periode betydeligt have udvidet og forøget deres Herredømme over Grund og Jord, men at tillige det indbyrdes Forhold imellem dem er bleven ikke uvæsentlig forandret. I de gamle Rigslande er Kongens Grundbesiddelse for største Delen indskrumpet til et økonomisk lidet værdifuldt Lensherredømme eller til en ikke mere betydende OverEjendomsret til Kirkegodset, der begge stadig tabe i Betydning ved Lensafgifternes Emancipation og Investiturstriden, og selv de udstrakte Erhvervelser i »Østmarkerne« komme lidt efter lidt ind under de samme Betingelser som Følge af Forleninger og Dotationer. Ogsaa Kirkegodset taber efterhaanden i økonomisk Betydning, idet der dels paahvilede det betydelige Byrder og det dels efterhaanden mere og mere bortforlenes eller overlades til verdslige Beneficier. Derimod er den verdslige store Grundbesiddelse voxet baade extensivt og intensivt, og i dette Tidsrum have Hertugerne og Rigsfyrsterne lagt Grundlaget til deres Magt, samtidig med, at den yngre Rigs- og Landadel har udviklet sig af de talrige »Ministeriales« og Fogeder, som Forvaltningen af de store Len krævede.

Forf. gennemgaar nu udførligt de faktiske Besiddelsesforhold og de Former, hvorunder Grundejendommen udnyttedes, Godsforvaltningen og de store Ejendommers

Drift m. v., og gaar derefter i det fjerde Afsnit over til at omhandle Jordudbyttets Produktion og Fordeling og i Forbindelse dermed Produktionens forskellige Art og Omfang. I de tre her omhandlede Aarhundreder staar saa temmelig ligelig i alle tyske Egne Havren øverst i Kornproduktionen; den anvendes ikke blot til Kreaturfoder, men ogsaa til menneskelig Føde og til Ølbrygning. Rug anvendes dog ogsaa til Brød samt til Melspiser, hvorimod Hvede fortrinsvis dyrkes som Luxuskorn paa de Gaarde, der direkte levere Korn til Stormændene, paa hvis Borde »die Semmel« var det udsøgte Brød. Byg dyrkes kun meget lidet og nærmest kun til Ølbrygning, hvortil iøvrigt ogsaa Hveden benyttes*). Ved Siden af disse Kornsorter dyrkedes — og vistnok overalt, skønt direkte Oplysninger i saa Henseende ikke foreligger — Bælgrugter og Grøntsager, der fandt megen Anvendelse under de langvarige Fastetider. Endvidere dyrkedes paa de herskabelige Jorder Hør og Hamp, medens det kun er sandsynligt, men ikke lader sig godtgøre, at ogsaa Humle, Krap, Farve- og Olieplanter først dyrkedes paa disse Jorder og efterhaanden fik Indgang ogsaa i det mindre Landbrug. Frugtavl synes ikke at være drevet i større Omfang; derimod fik Vinavlen hurtigt stor Betydning; men Uddannelsen af en egentlig selvstændig Vingaardsdrift var dog i denne Periode kun i sin første Begyndelse.

Derimod begyndte der temmelig tidlig at opstaa

*) I efternævnte Distrikter var Procentforholdet imellem de forskellige Kornalgifter:

	Havre	Rug	Hvede	Byg	Blandingskorn
Regensburg ...	70	15	8	-	7
Tegernsee	72	14	10	4	-
Osnabruck	79.4	17	3	0.6	-

egne Kvægavls- eller Mejerigaarde. Thi i de herskabelige Kredse fandt efter hele Datidens Levemaade et betydeligt Kødforbrug Sted, og da der fra de dem underlagte Bøndergaarde kun ydedes Afgifter af hine, men ordentligvis ikke af andre Kreaturer eller af Kvægavlsprodukter, maatte den fornødne Forsyning tilvejebringes fra deres egne Ejendomme, og det tiltagende Herredømme, de tiltog sig over betydelige Dele af Almindingerne, særlig i Bjærgegnene, gav dem da Lejlighed til at drive særlig Fædrift og Mejeridrift paa egne Gaarde. Men ellers optraadte Kvægavl og Mejeri kun som det naturlige Appendix til Agerbrug og stod derfor ogsaa, da de kun vare beregnede paa at fyldestgøre Bøndernes eget Forbrug, vedblivende paa et lavt Standpunkt. I enkelte Retninger fandt endog Tilbagegang Sted; saaledes bevirkede den stedse mere indskrænkede Adgang til Almindingskovene en Aftagen af Svineholdet, ligesom Indskrænkningen af de fælles Græsgange førte til en Begrænsning af Faareholdet. Derimod fik Faareavl paa de store Ejendomme et betydeligt Opsving, efterhaanden som Bearbejdelsen af Ulden fik Fremgang og blev en egentlig industriel Bedrift, saa at Anlæg af særlige »Schæferier« blev ret almindelige.

I Bogens femte Afsnit omhandles de begyndende, selvstændige industrielle Virksomheder, som efterhaanden udvikledes i Landbrugsbedriften: Mølleriet, Bagningen, Brygningen, Vinavlen, Driften af Kalkovne og Tjæresyderier samt Udviklingen af selvstændig Haandværksdrift paa de store Ejendomme, Smedning, Væveri m. m., og disses Udsondring fra Landbruget og Overgang til Bybedrift. Af de herhenhørende Meddelelser kan fremhæves, at Brugen af Humle og dermed Adskillelsen

imellem bittert og sødt Øl først blev almindeligere i det 11te Aarh., men at samtidig den tiltagende Brug af Vin i hele Distrikter fortrænger Ølbrygningen, som først atter naaede til en forbedret Drift, da den knyttedes til Stæderne og kom i Bybefolkningens Hænder. Endvidere fremhæves det mærkelige i, at der først saa sent fremkom en særlig Textilindustri, uagtet allerede i Karolinger-tiden en rigelig og mangfoldig Beklædning med vævede Tøjer havde fundet Indgang ikke blot i de højere Stænder, men i hele Befolkningen, og i alt Fald i Herskabshusene baade Duge og Lagener hørte til det daglige Behov. Alt dette, baade uldne og linnede vævede Tøjer, vedblev imidlertid at være Husflidsprodukter; kun i Klostrene, særlig i Cistercienserklostrene, synes der at have været selvstændige Væverier.

Medens Tysklands økonomiske Virksomhed ved Indgangen til det 10de Aarh. i alt Væsentligt var en Natural-Husholdning og -Omsætning og Pengeomsætninger saa vel som Pengemængde vare begrænsede til et Minimum, hørte ved Begyndelsen af det 13de Aarh. Besiddelse af Penge og Pengeomsætninger ikke mere til Sjældenhederne og hele den økonomiske Virksomhed havde dermed faaet et andet, mere kompliceret og storartet Præg. Blandt de forskellige Omstændigheder, som har fremkaldt denne Forandring, maa i første Linie nævnes selve den Forandring, som den store Grundbesiddelse med den hele dertil sig knyttende økonomiske Organisation efterhaanden maatte frembringe i Samfundshusholdningen i dens Helhed, idet der først paa disse store Ejendomme fandt en Produktion Sted, som gik betydeligt ud over Besiddernes eget Forbrug og altsaa krævede en regelmæssig Afsætning og Omsætning. Paavisningen heraf

er Genstand for Bogens sjette Afsnit, der tillige giver Oplysninger om Udviklingen af Veje og Transportvæsen samt Markedsforhold og navnlig en meget udførlig Fremstilling af Penge- og Møntvæsenet med hvad dertil knytter sig, Prisforhold, Laane- og Kreditforhold m. m. At gaa nærmere ind paa disse langt rækkende Emner vilde føre os for vidt. Hvad her er antydnet, vil være tilstrækkeligt til i Forbindelse med den foranstaaende korte Redegørelse for de foregaaende Afsnit at give en Forestilling om Værkets rige Indhold, som ganske vist paa mange Punkter omhandler saa specifikke tyske Forhold, at de kun i ringere Grad ville interessere danske Læsere, men som dog ved Siden heraf giver klare og fyldige Oplysninger om en Udvikling, der i sit hele Væsen næppe har været ejendommelig for Tyskland, og som derfor bidrager til at sprede Lys over den tilsvarende Udvikling i andre Lande og vel ikke mindst i Danmark. Men hvad enten det direkte Udbytte, som Læseren vil faa af Bogen, bliver større eller mindre, vil næppe Nogen kunne undlade at anerkende det grundige og flittige Studium, hvormom hver Side i Bogen giver Vidnesbyrd og som dobbelt maa beundres hos en Forfatter, der staar i Spidsen for en stor og omfattende Virksomhed af mere praktisk Natur.

W. S.
